

цілісність України» переважно декларувалася на рівні офіційних речників. Справа до дієвих санкцій не доходила.

У хитросплетіннях зазначених протиріч Україна часто змушена була займати якусь позицію, обирати чиюсь сторону, що, по-перше, погіршувало стосунки з іншою стороною диспуту (як-от – з Німеччиною внаслідок суперечок навколо санкцій проти «Північного потоку-2»), по-друге, маневрування не завжди легко дається в умовах суверенітету, сильно обмеженого зовнішнім тиском та фінансовими зобов'язаннями, і, усе це, по-третє, не відновлює чи зміцнює, а навпаки – послаблює державний суверенітет. Реально ж дбати про безпеку та ефективно відстоювати інтереси країни можливо лише при наявності такого суверенітету.

Підсекція філософії

УДК 35:321.01:130.2:572.026

ФІЛОСОФІЯ ПРОСВІТНИЦТВА І ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

В. П. Кіпень

Амбіційний інтегральний соціально-інженерний експеримент створення «Єдиної Європи» здійснюється уже більше півстоліття і демонструє не тільки надзвичайно значимі результати, а й не менш великі перешкоди в ході свого поступу. Можна зауважити найбільш помітний прогрес в плані створення та функціонування інституційних структур, які політично та економічно зв'язують європейський простір та проводять корабель ЄС через достатньо чисельні шторми та шквали зовнішнього і внутрішнього порядку. Однак загальний успіх чи невдача цього глобального експерименту не меншою мірою залежать від становлення та зміцнення унікального духовно-ментального простору європейської унії, який отримав офіційне визначення як «європейська ідентичність».

Для України, яка хоче бути в перспективі частиною Європейського Союзу, а нині має з ним різнобічні тісні зв'язки та залежності стратегічного порядку, розуміння того, що входження в ЄС – не лише приведення у відповідність з критеріями ЄС інституційно-правових механізмів, а й зближення в культурно-духовному сенсі, в ціннісних засадах образу життя українців та європейців, має бути покладене в самий фундамент її політики європейської інтеграції.

Складність точного визначення такого духовного феномену як європейська ідентичність пов'язана з онтологічною незавершеністю його, незакінченістю формування, триваючим процесом змін первинних засад, переосмисленням ідейного коріння, трансформаціями під впливом сучасних викликів.

Е.Сміт підкреслював визначальну роль пам'яті у формуваннях ідентичностей [1, с. 165–166]. Пам'ять концентрується в історії спільнот, народів в цілому, історії духовній зокрема. Щодо Європи переконливо показано це у фундаментальній роботі Н. Дейвіса «Європа. Історія» та Ф. Шабо в «Історії ідеї Європи» [2]. Отже, формування європейської ідентичності безпосередньо пов'язане із духовною традицією самої Європи, її «ментальною географією» – систематизацією власних цінностей та уявлень про навколишній простір [3, с. 259].

Сучасна Європа є плодом власної історичної свідомості, духовної культури, на фундаменті якої будується нинішня економічна, політична, культурна єдність. О. Гнатюк, дослідниця з Польщі, слушно зауважує: «...Коли заходить розмова про європейську ідентичність, зазвичай апелюють до поняття спільноти, опертої на середземноморській (грецькій і римській) культурі та на християнстві (іноді разом з його коренями), яке сформувало Європу, а також – хоч і не завжди – до спадщини епохи Ренесансу» [4, с. 66]. До цього варто додати ідейний спадок епохи Просвітництва, Нового часу, що найбільш повно знаходить відображення у філософії.

У Хартії Європейської ідентичності (1993) описані основи європейської ідентичності. Вона розглядається як спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку. Наголошено, що європейська ідентичність виявляється у спільності цінностей, що беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й засновані на толерантності, гуманізмі й братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, котрі впроваджені в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності.

Порівняємо з цими сучасними характеристиками цінностей європейської ідентичності основні ідеї, висунуті та обґрунтовані філософами доби Просвітництва. Саме в цю епоху Європа Нового часу вперше самоусвідомила себе як самобутнє духовне утворення. Філософії цього часу стають притаманні віра в розум як основу творення індивідуального і суспільного благополуччя. Обґрунтовується ідея історичного прогресу як результату свідомих дій правителів і народів. Філософія історії висувала об'єднавчу ідею спільної долі людства, його єдності на принципах розуму та об'єктивності оптимістичного сценарію розвитку.

Виокремимо ідею демократизму, включення в політику великих мас людей, їх право вимоги розумного правління, невідчуженість суверенітету народу, ідеї достоїнства і свободи громадянина і відповідальності за загальне благо (Ж. Ж. Руссо) [5].

Просвітництво відстоювало ідею освіченої людини-громадянина як запоруки прогресивного розвитку, піддавало гострій критиці релігійний обскурантизм, захищало свободу совісті, віротерпимість, толерантність (Вольтер).

Філософи-просвітники виступали за визнання природних прав людини, ліберальну економіку, демократичні норми права.

Філософія епохи Просвітництва постала в якості широкого ідейного руху XVIII століття, що охопив практичну всю Європу, від розвинутих Франції, Англії, Німеччини до східноєвропейських Чехії, Польщі, України тощо. Він творив також єдність європейського простору, здійснював непересічний вплив на подальшу духовну історію Європи та людства.

При цьому не менш важливо підкреслити і те, що багато базових ідей філософії просвітництва в добу Сучасності та Постмодерну піддано принциповій критиці та відхилено із-за втрати життєвості. Ґрунтовно проаналізував ситуацію з долею таких ідей Просвітництва як «гуманізм-антропоцентризм», онтологічну закоріненість лібералізму, поклоніння емпіричному раціоналізму та сцієнтизму, спроби створення універсальної для всіх людей моралі, провіндеціоналістських ідей філософії історії Д. Грей в роботі з символічною назвою «Поминки по Просвітництву». Висновок автора щодо «краху проєкту Просвітництва у всесвітньо-історичному масштабі» [6, с. 14] підтверджує думку відносно періодичної переоцінки людьми спадку попередників і мінливості історичної конкурентоспроможності ідей. Водночас навряд чи є достатні підстави відкидати значимість впливу філософії Просвітництва на розвиток сучасної Європи і триваючий процес формування європейської ідентичності.

Література

1. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт ; [пер. з англ. П. Тарашука]. К. : Основи, 1994. 224 с.
2. Норман Дейвіс. Європа. Історія. К., «Основи». 2018. 1464 с.; Федерико Шабо. Історія ідеї Європи. К., Либідь, 2020. 352 с.
3. Горенко О. М. Прагматика європейського досвіду як методологічна проблема історіописання. К. : Інститут історії України НАН України, 2011. 264 с.
4. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк; Авторизований пер. з польськ. К. : Критика, 2005. 528 с.
5. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре: Трактаты / Пер. с фр. М., Терра-Книжный клуб, 2000. 544 с.
6. Грей Джон. Поминки по Просвещению: политика и культура на закате современности / Пер. с англ. М.: Практис, 2003. 368 с.